

Code-switching in luistertaal

*Functioneel-pragmatische discourse analyse van code-switching in
luistertaalconversaties in het Duits-Nederlands grensgebied*

Linda Poell - 3856747

Eindwerkstuk communicatie

Bachelor Nederlandse taal en cultuur

Begeleider: Dr. Roos Beerkens

30 oktober 2014 - Universiteit Utrecht

SAMENVATTING

In dit onderzoek stond het gebruik van code-switching in luistertaal centraal. Luistertaal is een vorm van meertalige communicatie waarbij gespreksdeelnemers met verschillende talige achtergronden ieder in hun eigen moedertaal blijven spreken en elkaar toch kunnen begrijpen. Uit meerdere onderzoeken naar deze communicatieve modus is gebleken dat het zorgt voor efficiënte interculturele communicatie (Bahtina 2013; Beerkens 2010; Lüdi 2012). Dit onderzoek richtte zich specifiek op een bepaald verschijnsel in luistertaal, namelijk code-switching. In brede zin is code-switching het gebruik van meerdere talen in dezelfde conversatie (Milroy en Muysken 1995: 7). Luistertaal an sich kan daarom beschouwd worden als een vorm van code-switching. Als er gesproken wordt van code-switching in luistertaal wordt daar dan ook veeleer mee bedoeld dat code-switching wordt toegepast als een instrument, of beter gezegd strategie, om tot beter wederzijds begrip te komen (Bahtina 2013; Beerkens 2010; Braunmüller 2006). In dit onderzoek is er gepoogd antwoord krijgen op de vraag hoe code-switching bijdraagt aan de communicatie in een luistertaalconversatie. Om deze vraag te kunnen beantwoorden is een functioneel-pragmatische discourse analyse uitgevoerd op transcripten van authentieke interactie in het Duits-Nederlands grensgebied. Deze transcripten zijn afkomstig uit het corpus van Beerkens (2010). Dit corpus omvat vergaderingen van drie organisaties waarbij gebruik wordt gemaakt van luistertaal als communicatieve modus. De voornaamste conclusie uit deze analyse was dat code-switching kenmerkend was voor bepaalde essentiële taalhandelingen (identificeren in het taalhandelingspatroon rapporteren en het doen van een voorstel in het taalhandelingspatroon interactief plannen) en op die manier bijdroeg aan de realisatie van het gezamenlijke doel van deze taalhandelingspatronen. Overkoepelend kan deze bijdrage van de code-switch worden gezien als het voorkomen van eventuele begripsproblemen, of zoals Braunmüller (2006) dit motief voor code-switching noemt: het vermijden van risico.

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	1
I. INLEIDING	3
II. THEORETISCH KADER	5
2.1 Luistertaal	5
2.1.1 Luistertaal als concept	5
2.1.2 Luistertaal en cognitieve verwerking	6
2.2 De Duits-Nederlandse situatie	6
2.2.1 Taalverwantschap	6
2.2.2 Communicatieve modi in Duits-Nederlandse communicatie	7
2.2.3 Culturele verschillen	8
2.3 Code-switching	8
2.3.1 Soorten code-switching	8
2.3.2 Code-switching in sociale context	9
2.3.3 Functies van code-switching	10
2.4 Code-switching in luistertaal	10
2.4.1 Onderzoek naar code-switching in luistertaal	11
III. PROBLEEMSTELLING	13
IV. METHODE	14
4.1 Materiaal	14
4.1.1 Transcriptconventies	14
4.1.2 Cases	15
4.1.2 Selectie	17
4.2 Analyse	17
4.2.1 Functioneel-pragmatische discourse analyse	17
4.2.2 Taalhandelingspatronen: rapporteren, interactief plannen en homileic discourse	18
4.2.3 Analysestappen	20
V. ANALYSE	21
5.1 Taalhandelingspatronen	21
5.2 Segmentatie in taalhandelingen	22
5.2.1 Rapporteren	22
5.2.2 Interactief plannen	24
5.2.3 Homileic discourse	25
5.3 Code-switching en patroonposities	27
5.3.1 Code-switching in patroonposities in rapporteren	30
5.3.2 Code-switching in patroonposities in interactief plannen	32
VI. CONCLUSIE	35
6.1 Discussie	36
LITERATUURLIJST	37
BIJLAGE	40

I. INLEIDING

Meertaligheid is tegenwoordig dankzij de toegenomen mobiliteit en globalisering niet meer weg te denken uit onze samenleving. Onderlinge gesprekken in meertalige gezinnen, vergaderingen van supranationale organisaties en lessen in het vreemde taalonderwijs zijn enkele voorbeelden van situaties waarin sprekers met verschillende moedertalen op een doeltreffende manier met elkaar willen communiceren. Een communicatieve modus waar in dit soort situaties, al dan niet bewust, gebruik van kan worden gemaakt is luistertaal.

Luistertaal is een vorm van meertalige communicatie waarbij gespreksdeelnemers met verschillende talige achtergronden ieder in hun eigen moedertaal blijven spreken en elkaar toch kunnen begrijpen (Ten Thije 2010: 54). Luistertaal wordt ook wel *lingua receptiva* of *receptieve meertaligheid* genoemd, omdat de gespreksdeelnemers de andere taal niet hoeven te kunnen spreken, maar wel over de passieve, receptieve vaardigheden moeten beschikken om de taal te kunnen begrijpen zonder tussenkomst van een andere taal (Rehbein, Ten Thije en Verschik 2012).

Het wetenschappelijk onderzoek en de theorievorming rond luistertaal zijn nog volop in ontwikkeling. Wetenschappelijk onderzoek naar dit fenomeen is zeer maatschappelijk relevant, omdat luistertaal onder meer nieuwe perspectieven voor het vreemde- en tweede taalonderwijs kan bieden, maar ook een alternatief kan zijn voor bijvoorbeeld vertalen. Ook kan het leiden tot efficiëntere interculturele communicatie (Beerkens 2010). Het is dan ook van belang om in kaart te brengen hoe luistertaal wordt toegepast, of beter gezegd: hoe deze communicatieve modus precies werkt.

Een van de zaken die in het onderzoeksveld van meertaligheid veel is onderzocht is code-switching. In brede zin is code-switching het gebruik van meerdere talen in dezelfde conversatie (Milroy en Muysken 1995: 7). Luistertaal als communicatieve modus is feitelijk gebaseerd op code-switching omdat wanneer sprekers met verschillende moedertalen van beurt wisselen vanzelf van taal wordt gewisseld. In luistertaal moet code-switching dan ook beschouwd worden als een strategie die bijdraagt aan het bewerkstelligen van wederzijds begrip (Bahtina 2013; Beerkens 2010; Braunmüller 2006). In dit verband concludeerde Bahtina (2013) dat code-switching functioneel (het bewerkstelligen van wederzijds begrip) en fatisch (uit gewoonte of om gemeenschappelijke identiteit aan te duiden) kan worden gebruikt.

Doel van dit onderzoek is om meer de vinger te leggen op het functionele gebruik van code-switching in luistertaal. Dat wil zeggen: hoe het gebruik van code-switching het

wederzijds begrip bevordert en hoe de code-switch bijdraagt aan het bereiken van het gemeenschappelijke doel van de gespreksdeelnemers. Om dit na te kunnen gaan is een functioneel-pragmatische discourse analyse uitgevoerd op transcripten van authentieke interactie in het Duits-Nederlandse grensgebied. Hierbij gaat het om transcripten van een drietal bijeenkomsten uit een bestaande corpus, te weten dat van Beerkens (2010). In deze vergaderingen werd Duits-Nederlandse luistertaal als communicatieve modus gebruikt.

In het volgende hoofdstuk wordt eerst het theoretisch kader uiteengezet, waarna de daaruit voortvloeiende hoofdvraag en deelvragen worden besproken. Vervolgens volgt een hoofdstuk met de beschrijving van de methodiek van dit onderzoek. In het hoofdstuk daarna komt de analyse aan bod en ten slotte volgt de conclusie.

II. THEORETISCH KADER

In dit hoofdstuk zal eerst het concept luistertaal worden toegelicht. In de paragraaf daarna zal de betreffende casus, namelijk de Duits-Nederlandse situatie in combinatie met luistertaal, meer uiteen worden gezet. De paragraaf die daarop volgt zal ingaan op code-switching in het algemeen. In de laatste paragraaf worden de twee fenomenen met elkaar geïntegreerd en zal zodoende code-switching in luistertaal en recentelijk onderzoek hieromtrent worden besproken.

2.1 Luistertaal

2.1.1 Luistertaal als concept

Recentelijk introduceerden Rehbein, Ten Thije en Verschik (2012) het concept *lingua receptiva* (kortweg *LaRa*). Deze term wordt als volgt gedefinieerd:

LaRa is the ensemble of those linguistic, mental, interactional as well as intercultural competences which are creatively activated when listeners are receiving linguistic actions in their 'passive' language or variety. In order to monitor and process 'passive knowledge activation in hearers', speakers make use of subsidiary competences and control communicative asymmetries as soon as these become manifested in interaction (Rehbein, Ten Thije en Verschik 2012: 249).

Het concept van *lingua receptiva* wordt dus omschreven als het geheel van talige, mentale, interactionele en interculturele vaardigheden die tot uiting komen, of beter gezegd, gestimuleerd worden wanneer luisteraars in aanraking komen met een taal die zij passief beheersen. Met de term *lingua receptiva* wordt dan ook het belang van de receptieve component, oftewel het begrip of begrijpen van een taal benadrukt.

Binnen *lingua receptiva* bestaat het onderscheid tussen de competenties van de spreker aan de ene kant en de hoorder aan de andere kant. De hoorderscompetenties in een luistertaalconversatie bestaan uit alle processen die de vaardigheden van de hoorder versterken en bijwerken (Rehbein, Ten Thije en Verschik 2012: 249). Hierbij moet worden gedacht aan non-verbale signalen, klemtoon en intonatie, maar ook aan uitingen van de hoorder als 'ik snap het niet', of 'wat bedoel je?' De spreker, daartegenover, kan in *lingua receptiva* strategieën gebruiken als herformuleringen, herhalingen, parafraseringen (Rehbein, Ten Thije en Verschik 2012: 249; Ten Thije 2010: 59).

Het is van belang te vermelden dat *lingua receptiva* verder gaat dan andere, eerdere concepten die verband houden met het begrijpen van talen, zoals *mutual intelligibility* of het latere *intercomprehension* (Rehbein, Ten Thije en Verschik 2012: 258). Bij deze concepten gaat het om begrip in interactie tussen sprekers van talen die aan elkaar verwant zijn, dat wil zeggen, talen die binnen dezelfde taalfamilie vallen. Sprekers kunnen de andere taal dan herkennen of begrijpen omdat de taal veel op hun eigen moedertaal lijkt. *Lingua receptiva* beperkt zich daarentegen niet tot talen die aan elkaar verwant zijn, maar omvat ook de interactie tussen talen uit verschillende taalfamilies. Kortom: iedere taal kan als *lingua receptiva* worden gebruikt (Rehbein, Ten Thije en Verschik 2012: 258; Ten Thije 2010: 59).

Lingua receptiva wordt in het Nederlands luistertaal genoemd, waarbij, net als in het geval van *lingua receptiva*, uit de term blijkt dat het om het receptief beheersen, oftewel het 'luisteren' en niet zozeer om het produceren van een taal gaat (Ten Thije 2010).

2.1.1 Luistertaal en cognitieve verwerking

Hoewel meerdere recente onderzoeken concluderen dat luistertaal zorgt voor efficiënte interculturele communicatie (Bahtina 2013; Beerkens 2010; Härmävaara 2013; Lüdi 2013) is er ook reden om aan te nemen dat luistertaal kan leiden tot langzamere cognitieve verwerking (Blees, Mak en Ten Thije 2014). Als twee- of meertalige sprekers een woord zoeken in de ene taal, worden er ook concurrerende woorden geactiveerd in de andere taal die kunnen worden gebruikt. Hetzelfde geldt voor begrip: wanneer een luisteraar een uiting in de andere taal verwerkt, worden fonologisch gerelateerde woorden in de eerste taal ook overwogen en moet de juiste betekenis worden bepaald. Zowel het produceren als het ontvangen van een taalwissel vereisen extra cognitieve verwerking. De cognitieve belasting doordat twee taalsystemen gelijktijdig geactiveerd zijn, is in het geval van luistertaal nog groter omdat gespreksdeelnemers in deze communicatieve modus constant zijn onderworpen aan twee talen.

2.2 De Duits-Nederlandse situatie

Dit onderzoek richt zich op luistertaal in het Duits-Nederlands grensgebied. In deze paragraaf zal de Duits-Nederlandse situatie in combinatie met luistertaal worden geschetst.

2.2.1 Taalverwantschap

De talen Duits en Nederlands zijn typologisch sterk aan elkaar verwant (Décsy 1973, aangehaald in Beerkens 2010: 35), wat een zeer geschikt uitgangspunt is voor het gebruik van

luistertaal. Echter, de nauwe verwantschap van deze twee talen blijkt niet genoeg te zijn voor taalcontact tussen Duitsland en Nederland. Luistertaal als communicatieve modus is dan ook nog relatief onbekend in Duits-Nederlandse communicatie. Voor het gebruiken van luistertaal spelen veel meer factoren mee dan enkel taalverwantschap een rol. Een van de belangrijke factoren is de sociale relatie tussen de landen (Beerkens 2010). Het fenomeen Scandinavisme zorgt er bijvoorbeeld voor dat Scandinavië met elkaar is verbonden waardoor gedurende jaren een geschikte voedingsbodem is ontstaan voor het natuurlijke gebruik van luistertaal. De ontwikkeling van deze fundamentele basis voor het algemene gebruik van luistertaal staat in de Duits-Nederlandse situatie nog in de kinderschoenen. De relatie tussen Nederland en Duitsland is minder gebonden, iets dat voornamelijk te wijten is aan de twee Wereldoorlogen in de twintigste eeuw (Zahn 1986; Westheide 1997 in Beerkens 2010: 35). Desondanks is de relatie tussen de twee landen de afgelopen jaren steeds meer verbeterd.

2.2.2 Communicatieve modi in Duits-Nederlandse communicatie

Naast luistertaal kan er in Duits-Nederlandse communicatie ook gebruik worden gemaakt van andere communicatieve modi (Beerkens 2010). De eerste mogelijkheid is om te communiceren in een van de twee talen (of het Duits, of het Nederlands), ten tweede kan worden gecommuniceerd in een derde taal (veelal een lingua franca als het Engels) en ten derde kunnen de gespreksdeelnemers communiceren in hun dialect. Het nadeel van communiceren in een van de twee talen is dat het gebaseerd is op ongelijkheid, immers: een van de gespreksdeelnemers zal moeten wisselen naar een voor hem of haar vreemde taal (een taal die niet zijn of haar eigen moedertaal is). Bij het gebruiken van een lingua franca is er sprake van meer gelijkwaardigheid, omdat daarbij niet wordt gekozen voor de moedertaal van een van de gespreksdeelnemers. Echter, ook aan deze communicatieve modus zitten nadelen. Het feit dat beide gespreksdeelnemers zich niet kunnen uitdrukken op de best mogelijke manier, iets dat ze wel kunnen in hun moedertaal, wordt als grootste nadeel beschouwd van het gebruik van een lingua franca (Beerkens 2010; Blees, Mak en Ten Thije 2014).

Het nadeel van ongelijkheid bij gebruiken van een van de twee talen en het nadeel van het zich niet kunnen uitdrukken zoals dat kan in de moedertaal bij het gebruiken van een lingua franca kunnen worden beïnvloed opgeheven wanneer luistertaal als communicatieve modus wordt gebruikt. Ook voor het gebruiken van dialect als communicatieve modus geldt dit, omdat dialect gezien kan worden als moedertaal. In wezen is Duits-Nederlands communicatie in dialect ook een vorm van luistertaal, omdat gespreksdeelnemers ieder in hun

eigen dialect blijven spreken (en het in die zin om verschillende ‘talen’ gaat), maar de dialecten van elkaar wel zodanig receptief beheersen dat zij deze kunnen begrijpen.

2.2.3 Culturele verschillen

Duitsers en Nederlanders dienen wanneer zij met elkaar communiceren om te gaan met zowel elkaars taal alsook elkaars cultuur. Culturele verschillen komen naar voren in communicatie in vergaderingen. Duitsers zijn meer gericht op het nemen en verdedigen van besluiten en Nederlands meer op het bereiken van een juiste compromis waarmee zoveel mogelijk mensen tevreden zijn. In dit verband kan het onderscheid worden gemaakt tussen het Duitse ‘confronting model’ tegenover het Nederlandse ‘harmonizing model’ (Westheide 1997, aangehaald in Beerkens 2010: 36). In ander onderzoek werden soortgelijke verschillen gevonden. Deze werden verklaard door te stellen dat Duitsland meer een ‘rule-orientated’ of ‘decision-orientated’ cultuur heeft en Nederland daartegenover meer een ‘consensus-oriented’ of ‘negotiation-oriented’ cultuur heeft (Herrlitz 1997 in Beerkens 2010: 37). Oftewel: de Duitse cultuur is qua discussiëren meer gericht op het snel nemen van besluiten en de Nederlandse cultuur veeleer op langer overleggen en openstaan voor het veranderen van een besluit.

2.3 Code-switching

Luistertaal an sich kan worden beschouwd als code-switching omdat daar onvermijdelijk tussen beurtwisselingen van verschillende moedertaalsprekers code-switching plaatsvindt. In dit onderzoek wordt er daarom gekeken naar code-switching binnen uitingen. In deze paragraaf zal code-switching als algemeen verschijnsel worden toegelicht.

2.3.1 Soorten code-switching

In brede zin is code-switching het gebruik van meerdere talen in dezelfde conversatie (Milroy en Muysken 1995: 7). Binnen code-switching kunnen verschillende soorten code-switching worden onderscheiden. Een classificatie wordt veelal gemaakt op basis van de omvang en de vorm van de code-switch (Gardner-Chloros 2008: 63).

Een manier om code-switching in te delen is op basis van *single-word switching* en *multi-word switching*. Hierbij gaat het, zoals de termen al impliceren, om het gebruiken van een woord of meerdere woorden uit een andere taal. Veelal wordt een zelfstandig naamwoord of werkwoord geswitcht, maar code-switching kan, weliswaar in minder mate, ook plaatsvinden bij andere woordsoorten. Zo komt het ook voor dat enkel een voegwoord wordt

geswitcht. In het geval van bijvoorbeeld een tegenstellend voegwoord zorgt dit ervoor dat de breuk tussen twee delen van de uiting wordt gemarkeerd waardoor de aandacht wordt gevestigd op de tegenstelling die ten grondslag ligt aan de uiting (Gardner-Chloros 2008: 64). In relatie tot single-word switching en multi-word switching is er nog een andere categorie: *tag-switching*. Tag-switching is het gebruiken van specifieke woorden uit een andere taal en vereist geen hoge taalvaardigheid van de andere taal. Dit betekent dat sprekers die de andere taal niet vloeiend spreken het ook kunnen gebruiken (Beerkens 2010: 29; Gardner-Chloros 2008: 64).

Naast single-word switching en multi-word switching bestaat het onderscheid tussen *intersentential code-switching* en *intrasentential code-switching* (Milroy en Musyken 1995: 8). Intersentential code-switching verwijst naar een type van code-switching waarbij de omschakeling plaatsvindt nadat een zin in de eerste taal is afgerond en de volgende zin begint met de andere taal. Bij intrasentential code-switching gaat het om het integreren van woorden of zinsdelen uit de andere taal. Kort gezegd is intersentential code-switching dus het wisselen van taal tussen zinnen en intrasentential code-switching het wisselen van taal binnen zinnen.

Behalve classificatie van code-switching op basis van vorm en omvang, kan code-switching ook in verband worden gebracht met beurtwisseling of het afwisselen van sprekers. De code-switch gaat dan samen met het wisselen van beurt of spreker en kan zodoende worden aangeduid als *turn-switching* (Gardner-Chloros 2008: 65). Men zou kunnen stellen dat in luistertaal de communicatiemodus feitelijk gebaseerd is op deze laatste vorm van code-switching. Code-switching gaat in het geval van luistertaal, wanneer er tussen twee sprekers met verschillende moedertalen van beurt wordt gewisseld immers altijd op. 'Each time when a speaker with another mother tongue than the previous speaker takes over one could label it as a code-switch' (Beerkens 2010: 30).

2.3.2 Code-switching en sociale context

Blom en Gumperz maakten het onderscheid in *situational switching* en *metaphorical switching*. Van situational switching is sprake wanneer een verandering van taal samengaat met een verandering in de situatie. Het idee hierachter is dat enkel een van de beschikbare talen geschikt zou zijn voor een bepaalde situatie (Blom en Gumperz 1972 in Auer 1998). Metaphorical switching verwijst naar het veranderen van taal terwijl de situatie hetzelfde blijft. Dit is bijvoorbeeld zo wanneer jongeren als ze het over alledaagse zaken hebben in dialect met elkaar praten, maar wanneer het over serieuzere onderwerpen gaat, ze wisselen naar de algemene taal. Wanneer de jongeren bijvoorbeeld in de pauze op school dialect praten

met elkaar, maar in het klaslokaal switchen naar de hogere taal ligt dit aan de situatie en is er sprake van situational switching.

Twintig jaar later introduceerde Myers-Scotton (1993) een andere theorie over code-switching, namelijk het *Markedness model*. Dit model lijkt op het bovengenoemde model van Gumperz. De aanname die deze theorie impliceert is dat er voor elke communicatieve situatie een verwachte, ongemarkeerde taalkeuze is voor elke gespreksdeelnemer en dat deze keus de geschikte set rechten en verplichtingen (Rights and Obligations) in die sociale context bepaalt. Beide modellen gaan er dus in wezen van uit dat als een spreker toegang heeft tot twee talen hij of zij op bepaalde momenten de ene taal verkiest boven de andere taal.

2.3.3 Functies van code-switching

De grootste misvatting is dat code-switching enkel gebruikt zou worden om geheugenverlies of problemen in de vloeiendheid in de tweede taal te verbergen. Zentella (1985) deed onderzoek naar code-switching in een Puerto Ricaanse gemeenschap in East Harlem. Uit haar studie kwam naar voren dat maar een klein deel van alle code-switches in haar corpus, om precies te zijn 10%, functioneerde als toevlucht bij bovengenoemde problemen. Uit datzelfde onderzoek bleken dan ook nog andere functies van code-switching. Ten eerste werd er gevonden dat code-switching meer overheerste in informele spreekstijlen. Dit kan betekenen dat de switches relatief ‘spontaan’ en ‘natuurlijk’ zijn (Johnson 1999: 185). Bovendien kwam naar voren dat code-switching vaak werd gebruikt om een overgang van informele naar formele stijl te markeren of vice versa. Ten tweede concludeerde ze dat code-switching werd gebruikt in situaties waarbij controle moest worden uitgeoefend, vooral tussen ouder en kind. Een derde bevinding was dat code-switching samenhangt met *footing*, waardoor de spreker zich op een bepaalde manier aansluit bij het gespreksonderwerp of andere deelnemers in de interactie. Ten slotte ‘kondigt code-switching specifieke identiteiten aan, creëert het bepaalde betekenis en ondersteunt het voornamelijk interpersoonlijke rolrelaties’ (Johnson 1999: 184). Code-switching kan dienen als ‘a badge of community membership’ (Johnson 1999: 184), waarbij badge symbool staat voor de authentieke identiteit in twee culturen en hun talen.

2.4 Code-switching in luistertaal

Uit bovenstaande is gebleken dat code-switching in brede zin het wisselen tussen talen inhoudt, wat maakt dat luistertaal in wezen is gebaseerd op code-switching. Daarnaast werden om die reden de verschillende soorten code-switching besproken. Ook werd gesteld dat een code-switch niet per definitie als vluchtmechanisme wordt gebruikt, maar dat het ook andere

functies kan hebben. In deze paragraaf zal specifiek worden ingegaan op code-switching in luistertaal.

In de praktijk blijkt luistertaal als communicatieve modus niet zo rigide is als de theorie suggereert. Uit meerdere onderzoeken naar luistertaal (Bahtina 2013; Beerkens 2010; Braunmüller 2006) komt naar voren dat sprekers in een luistertaalconversatie op bepaalde momenten wisselen van hun moedertaal (L1) naar de andere, receptief te beheersen taal (L2) (iets dat feitelijk tegen de ‘regels’ van luistertaal indruist). Bahtina (2013) stelt daarom dat ‘pure’ luistertaal vooral in theorie bestaat.

2.4.1 Onderzoek naar code-switching in luistertaal

Braunmüller (2006, aangehaald in Beerkens 2010: 31) deed onderzoek naar de motieven voor code-switching in luistertaal en vond dat code-switching voor de spreker vooral een manier is om zijn of haar bereidheid tot samenwerking en sympathie aan de andere gespreksdeelnemers te tonen. Andere motieven van Braunmüller (2006) zijn: (1) het ontwijken van risico: code-switching wordt gedaan om er zeker van te zijn dat alles wat wordt gezegd wordt begrepen, (2) vertalen: code-switching wordt gedaan om iets te vertalen en (3) continuïteit in discourse: code-switching wordt gedaan om de talige continuïteit hoog te houden en zodoende de tekstuele samenhang te verhogen (Braunmüller 2006 in Beerkens 2010: 31).

Meer recentelijk deed Bahtina (2013) onderzoek naar luistertaal. In paragraaf 2.1.1 werd reeds beschreven dat luistertaal niet alleen gebruikt kan worden tussen talen van dezelfde taalfamilies, maar ook tussen talen van andere taalfamilies. Van belang is om te vermelden dat het onderzoek van Bahtina (2013) zich focuste op deze laatste vorm van luistertaal, ook wel aangeleerde luistertaal genoemd. Specifiek onderzocht zij de talencombinatie van het Russisch en het Ests. In haar data vond zij zoals gezegd gevallen van code-switching en stelde daarom dat ‘pure’ luistertaal niet bestaat. Deelnemers zouden alternatieve communicatievormen (bijvoorbeeld code-switching) nodig hebben als luistertaal niet voldoende blijkt om het gemeenschappelijk doel te bereiken. Haar stelling, of vraag was daarom dan ook of het versoepelen van de luistertaalnorm (het permanent spreken van de eigen taal en het begrijpen van de taal van de ander) het communicatief succes kon bevorderen.

Uit deze studie kwam ten eerste naar voren dat de gecombineerde L2-vaardigheid (receptieve vaardigheid in de taal van de ander) een voorspeller was voor de hoeveelheid code-switching die in de interactie werd gebruikt. Concreet bleek: hoe hoger de gecombineerde L2-vaardigheid, hoe lager de hoeveelheid code-switching. Ook blootstelling

aan tweetalige situaties hing samen met het aantal code-switches. Daarvoor gold eveneens hoe meer blootstelling, hoe minder code-switching werd toegepast. Een ander relevant resultaat was dat in de dialogen vooral werd gekozen voor korte vormen van code-switching – uitingen in L2 werden eigenlijk zoveel mogelijk vermeden. Als er code-switching werd gebruikt was dit om het begrip te herstellen. Ze concludeerde dan ook: ‘code-switching diende alleen als compensatiestrategie en het geringe gebruik ervan correleert met hoger succes’ (Bahtina 2013: 207). Ook gaf ze een verklaring voor het gebruiken van code-switching in luistertaalconversaties: code-switching is een alledaags verschijnsel in interactie, dat zodoende ook in luistertaal wordt toegepast. ‘Kennelijk is code-switching zo gewoon voor de gesprekspartners dat zij het tegen de opdracht van het experiment in toch gebruiken, zelfs in situaties waarin zij niet als doel hebben het wederzijds begrip te bevorderen’ (Bahtina 2013: 205). Zo werd, voornamelijk door de Russische gespreksdeelnemers, op minder systematische wijze gebruik gemaakt van code-switching. Dit leidde tot de aanname dat code-switching, zowel *functioneel* (‘het creëren van linguïstische common ground’¹) als *fatisch* (‘uit gewoonte of om gedeelde identiteit aan te duiden’) wordt gebruikt (Bahtina 2013: 205).

¹ Met linguïstische common ground wordt hier het bewerkstelligen van wederzijds begrip bedoeld (Bahtina 2013: 201).

III. PROBLEEMSTELLING

Dit onderzoek zal zich in navolging van Bahtina (2013) richten op code-switching in luistertaal. Zij concludeerde dat code-switching in luistertaal zowel functioneel (om gezamenlijk begrip te bewerkstelligen wanneer luistertaal niet voldoende blijkt om het gemeenschappelijk doel te bereiken) als fatisch (uit gewoonte of om gedeelde identiteit te duiden) gebruikt kan worden. Doel van dit onderzoek is om meer inzicht te krijgen in het functionele gebruik van code-switching,

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt dan ook:

Hoe draagt code-switching bij aan de communicatie in een luistertaalconversatie?

Om deze vraag adequaat te kunnen beantwoorden zijn enkele deelvragen opgesteld, te weten:

- Is code-switching kenmerkend voor bepaalde taalhandelingspatronen?
- Welke positie neemt code-switching in binnen deze taalhandelingspatronen, meer precies: in welke taalhandeling/positie bevindt de code-switch zich binnen het patroon?
- Zijn er regelmatigigheden terug te vinden in het gebruik van code-switching in relatie tot de taalhandelingen?
- Wat zegt dit over de functie van de code-switch?

Om het bovenstaande te kunnen achterhalen is gebruik gemaakt van een kwalitatieve onderzoeksmethode, meer precies een functioneel-pragmatische discourse analyse. Door deze analyse kan worden achterhaald hoe gespreksdeelnemers met verschillende taalhandelingen gemeenschappelijke doelen realiseren en welke plaats de code-switch hierin in neemt. In het hoofdstuk dat hierop volgt zal de methodiek nader worden toegelicht.

IV. METHODE

4.1 Materiaal

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van een deel van een bestaand corpus, te weten dat van Beerkens (2010). Het betreffende corpus bestaat uit geluidsopnames en transcripten van bijeenkomsten in het Duits-Nederlands grensgebied, meer specifiek het Euroregio-gebied. Dit corpus is zeer geschikt omdat Beerkens (2010) in haar dissertatieproject zich eveneens focuste op luistertaal en hoe deze communicatiemodus werkte. Zodoende stelde zij een corpus samen van bijeenkomsten waarbij de luistertaal-modus gedurende de hele bijeenkomst door de gespreksdeelnemers gebruikt werd. Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van drie casussen uit bovengenoemd corpus. Hierbij gaat het om een bijeenkomst van een overheidsinstelling en een bijeenkomst van een organisatie in het maatschappelijk middenveld. De derde case is te kwalificeren als een combinatie van beiden. Hieruit komt de tweede motivatie voor dit corpus voort: doordat het om bijeenkomsten van zowel het maatschappelijk middenveld als de overheid gaat, is het mogelijk om deze bijeenkomsten met elkaar te vergelijken en te zien of er overeenkomsten en/of verschillen terug te vinden zijn in het gebruik van code-switching en m.n. de functie die de code-switch inneemt. Hierdoor wordt wellicht een vollediger beeld gevormd van hoe code-switching bijdraagt aan de communicatie.

4.1.1 Transcriptconventies

Beerkens (2010) heeft voor het transcriberen van haar data gebruik gemaakt van transcriptiesysteem HIAT². De volgende conventies zijn gehanteerd:

/	=	herstel
...	=	onderbreking
•	=	pauze,
••	=	geschatte pauze tot een halve seconde
•••	=	geschatte pauze tot 3/4 van een seconde
((5s))	=	gemeten of geschatte pauze vanaf één seconde
(	=	begin van een passage die moeilijk te verstaan is

² HIAT staat voor Halbinterpretative Arbeitstranskriptionen. Dit is een systeem dat ontwikkeld is door Ehlich en Rehbein (1979) en voornamelijk wordt gebruikt in de functionele pragmatiek.

-) = einde van een passage die moeilijk te verstaan is
- ((= begin van een passage die moeilijk te verstaan is, of begin van een pauze vanaf één seconde
-)) = einde van een passage die moeilijk te verstaan is, of start van een pauze vanaf één seconde
- So = klemtoon
- ˘ = dalende of stijgende toon
- = gelijkmatige toon

Sporen:

- V = verbaal (uitingen in de moedertaal)
- Ger/Dut = verbaal (uitingen in de andere taal)
- ENGtr = Engelse vertaling
- sup = commentaar

Codering van gespreksdeelnemers:

- S1 = nummer van de spreker
- m / f = male (mannelijk) / female (vrouwelijk)
- Ger = German (Duits)
- Dut = Dutch (Nederlands)

4.1.2 Cases

Voor dit onderzoek is zoals gezegd gebruik gemaakt van drie cases uit het corpus van Beerkens (2010). In tabel 1 wordt een overzicht gegeven van de gebruikte cases. In deze tabel zijn de naam, duur, organisatie en land waar de bijeenkomst werd gehouden en de organisatievorm van de cases terug te vinden. Vervolgens zal iedere case afzonderlijk worden toegelicht.

Tabel 1. Overzicht van de gebruikte cases uit het corpus van Beerkens (2010)

Case	Naam	Duur	Organisatie, Land	Organisatievorm
1	3 + 3 Conferentie	1:40	Provincie Gelderland, NL	Overheid
6	Tuin en Park bijeenkomst	1:00	Gemeente Losser, NL	Overheid/Maatschappelijk middenveld
10	Oase	1:07	Oase e.V., Gronau, DU	Maatschappelijk middenveld

Case 1 ‘3+3 Conferentie Wageningen’

Case 1 is een bijeenkomst georganiseerd door de provincie Gelderland, die werd gehouden op 21 december 2007 op de Universiteit van Wageningen. De 3+3 Conferentie is een overleg dat twee keer per jaar plaatsvindt. Bij dit overleg komen de commissarissen van de Koningin van de drie Nederlandse provincies Gelderland, Overijssel en Limburg met de drie regeringsleiders van de districten Münster, Cologne en Düsseldorf samen. Het doel van de vergadering is om te overleggen over grensoverschrijdende activiteiten. De onderwerpen die besproken dienen te worden zijn bij een eerdere bijeenkomst vastgelegd en voorbereid. Deze case is een overheidsbijeenkomst. In tabel 2 zijn de gespreksdeelnemers van case 6 weergegeven.

Tabel 2. Gespreksdeelnemers in case 1 ‘3+3 Conferentie Wageningen’

Gespreksdeelnemer	Organisatie en functie
S1mDut	Universiteit van Wageningen, gastheer van de locatie
S2mDut	Commissaris van de Koningin, provincie Overijssel
S3mDut	Commissaris van de Koningin, provincie Limburg
S4mDut	Afgevaardigde, provincie Limburg
S5mGer	Regeringsleider, district Münster
S6mGer	Afgevaardigde, district Münster
S7mGer	Vervanger van de gouverneur, district Düsseldorf
S8mDut	Gouverneur, provincie Gelderland (voorzitter)
S9fDut	Afgevaardigde, provincie Gelderland
S10mGer	Regeringsleider, district Cologne
S11fGer	Afgevaardigde, district Cologne
S12fGer	Afgevaardigde, Ministerie North-Rhine Westphalia, Düsseldorf

Case 6 ‘Tuin en Park bijeenkomst’

Case 6 is een bijeenkomst van de gemeente Losser in samenwerking met VVV Losser, VVV Gronau, Gemeente Dinkelland en een Duitse gemeente. De bijeenkomst werd gehouden op 24 april 2008 in het gemeentehuis van gemeente Losser. Er wordt gesproken over het Tuin en Park project: een recreatie- en toerismeproject dat als doel heeft om een fietstocht rond de grens te organiseren met de mogelijkheid om hotels te boeken in Duitsland en Nederland. Deze bijeenkomst valt binnen zowel de overheid als het maatschappelijk middenveld. In tabel 3 zijn de gespreksdeelnemers van case 6 weergegeven.

Tabel 3. Gespreksdeelnemers in case 6 ‘Tuin en Park’

Gespreksdeelnemer	Organisatie en functie
S1mDut	Werknemer van gemeente Losser (neemt leidinggevende rol)
S2fDut	Werknemer van VVV-kantoor Losser
S3fDut	Werknemer van gemeente Dinkelland (vervangt een collega)
S4fGer	Werknemer van VVV-kantoor Gronau
S5mGer	Werknemer van een Duitse gemeente

Case 10 ‘Oase’

Case 10 is een bijeenkomst van Oase, die op 8 mei 2008 gehouden werd in Gronau, Duitsland. Oase is een organisatie van een christelijke groep mensen die als doel heeft om Duitsers en Nederlanders in het grensgebied met elkaar te verbinden en tot een dialoog tussen christenen rond de grens te komen. Oase organiseert daarom religieuze evenementen in hun ‘kerktuin’, die praktisch op de grens van Nederland en Duitsland ligt. Het bestuur van Oase vergadert een aantal keren paar jaar in diezelfde tuin. Case 10 valt binnen het maatschappelijk middenveld. In tabel 4 zijn de gespreksdeelnemers van case 10 weergegeven.

Tabel 4. Gespreksdeelnemers in case 10 ‘Oase’

Gespreksdeelnemer	Organisatie en functie
S1mGer	Lid van Oase (voorzitter)
S2fGer	Lid van Oase
S3fDut	Lid van Oase
S4fGer	Lid van Oase en dominee
S5fDut	Lid van Oase (sinds kort)
S6fDut	Lid van Oase
S7mGer	Lid van Oase (organisator van de meeste evenementen)
S8fGer	Lid van Oase
S9fDut	Lid van Oase

4.1.3 Selectie

Eerder werd onder meer het verschil tussen intersentential (het switchen tussen zinnen) en intrasentential code-switching (het switchen binnen zinnen) beschreven. Bij de analyse van informele, gesproken spraak is dit onderscheid echter problematisch, omdat deze vaak niet aan grammaticale conventies voldoet, oftewel, het is gecompliceerd om spraak in zinnen te verdelen. In het geval van spontane spraak is het dan ook beter om te spreken van een *uiting* als eenheid (Gardner Chloros 2008: 65). Ook turn-switching is gecompliceerd, aangezien in het geval van luistertaal bij een beurtwissel tussen sprekers met verschillende moedertalen zoals gezegd automatisch een code-switch plaatsvindt. Zodoende is code-switching tussen zinnen, beurten of sprekers buiten beschouwing gelaten in dit onderzoek en wordt er enkel ingegaan op code-switching binnen uitingen.

4.2 Analyse

4.2.1 Functioneel-pragmatische discourse analyse

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van een kwalitatieve analyse. Immers, het doel is om het *hoe* en *waarom* achter code-switching in luistertaal te onderzoeken.

Meer specifiek is er gebruik gemaakt van de functioneel-pragmatische discourse analyse. Deze analyse is gebaseerd op de *functionele pragmatiek*. De functionele pragmatiek is een taaltheorie waarvan de wortels in het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw liggen en die zich in de decennia daarna verder heeft ontwikkeld (Redder 2008: 133; Houtkoop en Koole 2011: 129). In deze theorie staat het idee centraal dat taal wordt gebruikt om mee te handelen. Dit idee ontstond al in de taalhandelingstheorie van Austin (1962) en Searle (1969). Onder invloed van onder meer deze theorie ontwikkelden Ehlich en Rehbein (1976) de handelingstheorie van taal, die de basis vormde voor de Functionele Pragmatiek. De theorie van Ehlich en Rehbein is anders dan Austin en Searle in die zin dat er niet alleen wordt gekeken naar taalhandelingen an sich, maar dat ook wordt onderzocht of hierin patronen zichtbaar zijn en of zodoende meerdere taalhandelingen kunnen worden opgevat als een geheel. Daarnaast beoogt de Functionele Pragmatiek te onderzoeken wat deze taalhandelingspatronen te betekenen hebben binnen de maatschappelijke context waarin zij optreden (Houtkoop en Koole 2011: 129). Oftewel: talig handelen kan worden opgevat als een vorm van maatschappelijk handelen (Redder 2008: 134; Houtkoop en Koole 2011: 131).

De functioneel-pragmatische discourse analyse is om een aantal redenen het meest geschikt voor dit onderzoek. Zo is de Functionele Pragmatiek erop gericht om taal te bestuderen in authentieke interactie. Veelal wordt er dan ook onderzoek gedaan op basis van een corpus (Redder 2008). Meer van belang is dat met de functioneel-pragmatische discourse analyse kan worden gereconstrueerd hoe gespreksdeelnemers met verschillende taalhandelingen gezamenlijk een communicatief doel bereiken.

4.2.2 Taalhandelingspatronen: rapporteren, interactief plannen en homileic discourse

Zoals gezegd wordt bij een functioneel-pragmatische discourse analyse interactie taal benaderd in taalhandelingen en taalhandelingspatronen. Een taalhandelingspatroon is 'een cognitieve representatie van een doelgerichte activiteit waarin de samenhang is gespecificeerd tussen bepaalde taalhandelingen en mentale activiteiten van meer dan een actor' (Koole en Ten Thije 1994: 285). Hierbij staat zodoende de kennis centraal die deelnemers van een bepaalde activiteit bij de ander veronderstellen als zij bepaalde taalhandelingen toepassen en interpreteren (Koole en Ten Thije 1994; Houtkoop en Koole 2011).

Koole en Ten Thije (1994) deden onderzoek naar taalhandelingspatronen in interacties in vergaderingen. *Rapporteren* en *interactief plannen* zijn kenmerkende taalhandelingspatronen voor vergaderingen. Deze taalhandelingspatronen zijn daarom als

Bij het taalhandelingspatroon interactief plannen gaat het om het formuleren en herformuleren van een plan, maar ook hier speelt het oordeel van de andere gespreksdeelnemers een belangrijke rol. Van belang is om hierbij op te merken dat oordelen of keuringen niet altijd expliciet worden geuit, dat wil zeggen dat deze soms op te vatten zijn als mentale activiteiten (Koole en Ten Thije 1994: 121). Het doen van een alternatief voorstel is een voorbeeld van een oordeel dat impliciet gedaan wordt.

Naast de eerdergenoemde twee taalhandelingspatronen is, voornamelijk met oog op de bijeenkomst van het maatschappelijk middenveld, ook een vorm van niet-institutioneel discourse in ogenschouw genomen. Dit wordt *homileic discourse* genoemd. Deze vorm van discourse kent een aantal eigenschappen waaraan het te herkennen is, zoals dat een groep mensen met elkaar praat terwijl ze iets aangenaams doen, er geen duidelijke regels omtrent beurtwisseling zijn en ervaringen worden besproken op communicatieve wijze, hetzij doordat ze met elkaar worden gecreëerd, dan wel worden ingebed in gemeenschappelijke voorkennis (Fienemann en Rehbein 2004: 271). Homileic discourse wordt vooral gekenmerkt door vertellen (*narration*). Het doel van vertellen is het overdragen van ervaringen. Story telling, beschrijven en biografische rechtvaardiging zijn voorbeelden van taalhandelingen die onder narration vallen (Redder 2008).

4.2.3 Analysestappen

Allereerst is er nagegaan in welke uitingen code-switching voorkomt. Hier is een subcorpus uit voortgekomen met alle voor dit onderzoek relevante transcriptfragmenten (zie tabel 5 voor het aantal code-switches in iedere case). Vervolgens is ieder taalhandelingspatroon waarin de code-switch voorkomt individueel geanalyseerd door deze te segmenteren in afzonderlijke taalhandelingen. Daarna is onderzocht op welke plek de code-switch in het taalhandelingspatroon voorkomt en hoe deze bijdraagt aan het doel van het taalhandelingspatroon. Ten slotte is bekeken of hier regelmatigigheden in terug te vinden waren.

Tabel 5. Aantal code-switches binnen uitingen

Case	Aantal code-switches binnen uitingen
3 + 3 Conferentie	11
Tuin en Park bijeenkomst	12
Oase	12

V. ANALYSE

5.1 Taalhandelingspatronen

De eerste stap van de analyse was om de code-switches in te delen in taalhandelingspatronen. In tabel 7 is deze indeling weergegeven. De specificatie van de nummering in de tabel is terug te vinden in de bijlage.³

Tabel 6: Code-switching ingedeeld in taalhandelingspatronen

	Taalhandelingspatroon	Case
1	Interactief plannen	1
2	Interactief plannen	1
3	Interactief plannen	1
4	Interactief plannen	1
5	Interactief plannen	1
6	Interactief plannen	6
7	Interactief plannen	6
8	Interactief plannen	6
9	Interactief plannen	6
10	Interactief plannen	6
11	Interactief plannen	6
12	Interactief plannen	6
13	Interactief plannen	6
14	Interactief plannen	6
15	Rapporteren	1
16	Rapporteren	1
17	Rapporteren	1
18	Rapporteren	6
19	Rapporteren	10
20	Rapporteren	10
21	Rapporteren	10
22	Rapporteren	10
23	Rapporteren	10
24	Rapporteren	1
25	Rapporteren	6
26	Rapporteren	6
27	Rapporteren	6
28	Homileic discourse	1
29	Homileic discourse	10
30	Homileic discourse	10
31	Homileic discourse	10
32	Homileic discourse	10
33	Homileic discourse	10
34	Homileic discourse	10
35	Homileic discourse	10

³ Met het oog op de omvang is ervoor gekozen om in de fysieke bijlage een tabel op te nemen waarin staat waar in welke case en op welke pagina van het betreffende transcript de code-switch terug te vinden is. De volledige transcripten kunnen per case digitaal worden geraadpleegd met toestemming van dr. Roos Beerkens.

Het grootste deel van de code-switches binnen uitingen is in te delen in de taalhandelingspatronen interactief plannen en rapporteren. De rest van de code-switches kan worden gekwalificeerd als homileic discourse. In de tabel is ook te zien dat vrijwel alle code-switches (op een na) die in het homileic discourse vallen uit case 10 ('Oase') komen, die gesitueerd is in het maatschappelijk middenveld.

5.2 Segmentatie taalhandelingspatronen in taalhandelingen

De vervolgstap was het segmenteren van de taalhandelingspatronen in taalhandelingen. Feitelijk wordt dus van de grootste eenheid naar de kleinste eenheid toegewerkt. Hieronder is zowel van het taalhandelingspatroon interactief plannen maken als het taalhandelingspatroon rapporteren met een voorbeeld uit het corpus weergegeven hoe deze segmentatie is gebeurd.

5.2.1 Rapporteren

	..	1020	
[983]	S2mDut [v]		[² Nou, ik wou alleen maar even
	S8mDut [v]	[¹ ik begin aan mijn rechterzijde, • heb je nog behoefte...	
[984]	S2mDut [v]	zeggen dat uh uh/ en dat ((unv. 0,5s)) de contacten die wij gehad hebben in/ in	
	S2mDut [v]	Overijssel, • [³ maar ik was	1021 echt
[985]	S2mDut [v]		1022 onder de indruk van ((unv. 1s)) en/ [⁴ en de inhoud die
	S2mDut [v]		—
[986]	S2mDut [v]	hij naar voren bracht • • en • de discussies die hij in Den Haag gevoerd heeft met het	
[987]	S2mDut [v]	bedrijfsleven, maar ook weer het politiek • gevoerd heeft, heeft het zo gezegd [⁵ dat ik	
	S2mDut [v]	1023 uh écht onder de indruk was.	
[988]	S8mDut [v]		[⁶ Ja ((3s)) en we hebben ook nog een/ een bezoek
	S2mDut [v]	1024	1025
	S8mDut [v]	[⁷ Van de voorzitter van de eerste uh	
	S9fDut [Ger]	gehad op het Catshuis van...	[⁹ van de
[989]	S2mDut [v]		[⁸ Bundesrat.
	S2mDut [Ger]	1027	1028 1029 1030
	S8mDut [v]	ja.	[¹⁰ We hadden in de maand oktober hadden we veel/ • waren er heel
	S2mDut [Ger]	Bundesrat	
[990]	S8mDut [v]		Ja'
	S2mDut [v]		1031

S2mDut [v]	veel hoge contacten/ contacten met hoogwaardigheidsbekleders uit Duitsland.	
S8mDut [v]		Hm̃

[991]

	1032
S2mDut [v]	[¹¹ En er was nog een/ he/ • we hadden het met de minister nog gehad over en de

[992]

	..	1033	1034	1035	1036
S2mDut [v]	minister-president.		Ja.		
S5mGer [v]		[¹² Ja, das ist eindrucksvoll.			
S8mDut [v]				[¹³ Ja, ok.	

In bovenstaand transcriptfragment is er sprake van rapporteren. De verschillende segmenten die bij het taalhandelingspatroon rapporteren horen zijn gescheiden door vierkante haken. Bij rapporteren horen de taalhandelingen identificeren (*identify*), representeren (*represent*), oordelen (*judge*) en acceptatie (*acceptance*) (Koole en Ten Thije (1994: 108-112). Het is van belang te vermelden dat in de voorgaande uiting (die niet in het fragment staat afgedrukt) is besloten dat er wordt begonnen met de rondvraag. S8mDut, de voorzitter van de vergadering, begint bovenstaand fragment dan ook door iemand uit te nodigen om de beurt over te nemen ('ik begin aan mijn rechterzijde, heb je nog behoefte...') (s1). S2mDut neemt vervolgens deze beurt. Hij *identificeert* de gerapporteerde situatie door de plaats te noemen waar het was (s2: 'de contacten die wij gehad hebben in Overijssel'). Hierna *beoordeelt* hij de situatie (s3). Vervolgens *representeert* hij in s4 de gerapporteerde situatie, hoewel dit niet erg gedetailleerd is. Hierna herhaalt hij zijn positieve oordeel door nogmaals te zeggen dat hij onder de indruk was (s5). Opvallend is dat er (nog) geen *acceptance* (goedkeuring) volgt, maar dat S8mDut de beurt weer overneemt en begint met een nieuwe gerapporteerde situatie, die hij eerst weer *identificeert* door te spreken over de plaats (het Catshuis) (s6). Vervolgens neemt S2mDut de beurt weer over en gaat verder met de identificatie van de gerapporteerde situatie door te zeggen wie er bij betrokken was (s7). Als hij dan niet op een woord komt vult S9mDut hem aan in het Duits (s8). Hierna herhaalt S2mDut het Duitse woord ('Bundesrat') (s9), dit is zodoende de code-switch. S2mDut noemt daarna wanneer het was ('in de maand oktober') (s10). Dit valt feitelijk nog steeds onder het *identificeren* van de gerapporteerde situatie, hoewel het lijkt of hij daarna wilt beginnen met het *representeren* van de situatie ('we hadden het met de minister nog gehad over de...') (s11). Echter, hier komt geen vervolg achteraan (ook niet in de volgende uiting in het fragment, die hier niet staat afgebeeld). In s12 geven S2mDut of S8mDut niet een *oordeel* over de gerapporteerde situatie, maar is het S5mGer die het indrukwekkend ('eindrucksvoll') noemt. Dit is op te vatten als acceptatie van de overgedragen kennis. Ook de uiting van S8mDut die het fragment afsluit (s13) is een positief

oordeel en daarmee een *acceptatie*. Het rapporteren is hiermee afgerond. De code-switch valt hier dus binnen de taalhandeling identificeren. Hierbij lijkt het of de code-switch niet zozeer gebruikt wordt om begrip te herstellen of omdat het gezamenlijke doel direct wordt bedreigd, maar meer waarschijnlijk om te voorkomen dat er eventuele begripsproblemen zullen ontstaan. Dit omdat de taalhandeling identificeren veelal de opening is van het taalhandelingspatroon rapporteren, waardoor de code-switch dus relatief ‘vroeg’ in het taalhandelingspatroon plaatsvindt.

5.2.2 Interactief plannen

	..				
[400]	S3mDut [v]	[¹ en een vraag, • • uhm • ik zou het goed vinden, dat als het gaat over die programma'			
	..				
[401]	S3mDut [v]	s, dat wij ons dus uh ook uh proberen te verdiepen • uh in de verschillende methodes			
	..				
[402]	S3mDut [v]	van berekeningen • die uh aan de orde zijn als het gaat over uhm/ uh de			
	..		364	365	366 367
	S2mDut [v]				Ja.
	S3mDut [v]	luchtkwaliteit-uh problematiek, • • • uh		ook wel.	• •
	S3mDut [Ger]		Feinstoff		[² Uh, und uh das Problem
[403]	..				368
	S3mDut [Ger]	ist, dass das in die Niederlande • ganz anders berechnet dan(n) in Deutschland.			• •
	S8mDut [v]				Ja'
[404]	..		369		
	S3mDut [Ger]	Und uh vielleicht, dass es gut ist, dass wir da, wie nennt man/ wie nennt man das,			
[405]	..			370	
	S3mDut [Ger]	uh • • mehr mit einander • kommunizieren.			
	S8mDut [v]			[³ Uh, ik vind dit een goed punt, [⁴ maar dat wil	
[406]	..			371	
	S3mDut [v]			[⁵ Nee, prima, maar ik dacht...	
	S8mDut [v]	ik even passeren bij agendapunt vier.		Want het gaat het nu over de inhoud, we	

In bovenstaand transcriptfragment uit het corpus van Beerkens (2010) is de structuur van interactieve planning weergegeven. De verschillende segmenten zijn weergegeven met vierkante haken. Bij interactieve planning is er sprake van een *voorstel* en een *oordeel* (Koole en Ten Thije 1994: 122). Een negatief oordeel kan expliciet worden gemaakt, maar of impliciet blijken, door bijvoorbeeld het doen van een alternatief voorstel. Het fragment begint met dat S3mDut het voorstel doet dat ze zich proberen te verdiepen in de verschillende

rekenmethodes (s1). Binnen dit eerste segment wordt een woord in het Duits gezegd ('Feinstoff'). Hierna geeft S3mDut een reden voor dit voorstel, namelijk dat het in Nederland heel anders berekend wordt dan in Duitsland en dat het zodoende goed is om met elkaar te communiceren (s2). Tegelijkertijd schakelt S3mDut over op het Duits. De onderbouwing van het voorstel wordt dus geheel in het Duits gedaan. S8mDut reageert hierop (s3). In eerste instantie lijkt het of S8mDut een positief oordeel uit over het voorstel, echter hierna vervolgt S8mDut dat hij er later op terugkomt (s4), oftewel, het positieve oordeel gaat niet zozeer om de inhoud van het voorstel, maar over het feit dat een punt is dat inderdaad besproken moet worden. Zodoende kan er dan ook nog niet van worden uitgegaan dat het voorstel daadwerkelijk is geaccepteerd. S3mDut reageert hier weer op in het Nederlands (s5). De code-switch valt hier dus onder de taalhandeling van een voorstel doen, meer specifiek wordt er gewisseld naar de andere taal wanneer het voorstel wordt gemotiveerd. Deze taalhandeling kan beschouwd worden als de openingshandeling van het taalhandelingspatroon interactief plannen. Net als in het voorgaande voorbeeld lijkt het of de spreker er zeker van wil zijn dat alle gespreksdeelnemers de onderbouwing van zijn voorstel begrijpen (Braunmüller 2006).

5.2.3 Homileic discourse

	194	195				
S4fGer [v]		((4s)) Kennt ihr das Lied 'ich lobe meinen Gott vom ganzen Herzen?' •				
S7mGer [v]		((Unv. 2s))				
S8mGer [v]		Amen.				
[143]						
		196	197			
S1mGer [v]		((Unv. • •)) Das verteile ich eben. • • Ich denke wohl,				
S4fGer [v]		Die Nummer sechzig?				
S7mGer [v]						
[144]						
	198	199	200			
S1mGer [v]	• also ich • kenne das wohl. ((5s)) Sechzehn?					
S4fGer [v]	Ja, gut, danke.		Sechz/ • • Neunundsechzig,			
S7mGer [v]	((Unv. • • •)).					
[145]						
	201	202	203	204	205	206
S1mGer [v]	Ach so.					
S4fGer [v]	Entschuldigung. • Neunundsechzig.					
S5fDut [v]						
S6fDut [v]			Sind alle versorgt?			
S7mGer [v]				Ja.		
S8mGer [v]					((Unv. • •)).	
S9mDut [v]						((3s))

[146]		207			
S4fGer [v]			((2s)) Ist auch in Französisch, also wer möchte kann es auch ins		
S9mDut [v]	Zes negen.				
[147]		208	209	210	
S4fGer [v]	Französisch singen.		Ja ok.		
S7mGer [v]		((Unv. 1s)) die/ die Begriffe...			
S9mDut [v]		((Laughs 2s)). ((Unv. 1s))		ich spreche es nicht aus.	
S10mDut [v]			((Laughs 1s)).		
[148]		211	212	213	214
S1mGer [v]		((Laughs 1s)).			
S7mGer [v]		((3s)) ((Leitet Lied ein)).			
S9mDut [v]		((Laughs 1s)).			
S10mDut [v]					((2s))
[k]		((Alle singen auf Deutsch 2Minute und 5s)).			

Zoals gezegd is behalve in de taalhandelingspatronen rapporteren en interactief plannen ook code-switching in het zogeheten homileïc discourse gevonden. In bovenstaand transcriptfragment is een voorbeeld gegeven van code-switching in homileïc discourse. Het fragment is afkomstig uit case 10 ‘Oase’ en er wordt gepraat over een lied alvorens dit lied wordt gezongen. S9mDut benoemt het nummer van dit lied in het Nederlands (L1) als losse cijfers en voegt hierna in het Duits (L2) eraan toe dat hij het niet uitspreekt. Hierna wordt gelachen en daarna gaat men samen zingen: dit is iets dat past bij homileïc discourse, omdat deze vorm van discourse veelal wordt gebruikt wanneer gespreksdeelnemers iets aangenaams aan het doen zijn (Fienemann en Rehbein 2004). Deze code-switch lijkt niet zozeer het wederzijds begrip of een gezamenlijk doel te dienen, maar meer het tonen van sympathie en bereidheid tot samenwerking aan de andere gespreksdeelnemers (Braunmüller 2006). Hierdoor draagt de code-switch bij aan het creëren van een gedeelde identiteit (Bahtina 2013; Zentella 1985).

Zoals gezegd concludeerde Bahtina (2013) in haar dissertatieproject reeds de tweedeling tussen het functioneel en fatisch gebruik van code-switching, waarbij fatisch staat voor het gebruiken van code-switching uit gewoonte of om gedeelde identiteit aan te duiden. In de voorbeelden van de taalhandelingspatronen rapporteren en interactief plannen kon het gebruik van de code-switch als functioneel worden beschouwd. De code-switching in homileïc discourse kan daarentegen als een manifestatie worden gezien van het fatische gebruik. Groot verschil met de andere twee taalhandelingspatronen is dat homileïc discourse een vorm van discourse is die niet-institutioneel is (Fienemann en Rehbein 2004), terwijl

rapporteren en interactief plannen dit juist wel zijn, aangezien deze patronen kenmerkend zijn voor vergaderingen (Koole en Ten Thije 1994). Homileïc discourse draagt daarom niet zozeer bij aan de communicatieve doelen van de vergadering, maar eerder aan, zoals uit het voorbeeld blijkt, het duiden van een gezamenlijke identiteit. In het geval van de code-switching in homileïc discourse is het daarom aannemelijk dat de code-switch niet zozeer functioneel, maar veeleer fatisch wordt gebruikt. De code-switches die voorkomen in homileïc discourse bekrachtigen zodoende de aanname van Bahtina (2013) dat code-switching naast functioneel ook fatisch gebruikt wordt. In de rest van de analyse zal het fatisch gebruik van code-switching, en daarmee het homileïc discourse buiten beschouwing worden gelaten, omdat in dit onderzoek centraal staat hoe code-switching functioneel wordt gebruikt, dat wil zeggen: hoe bijdraagt aan het bereiken van gezamenlijke doelen.

5.3 Code-switching en patroonposities

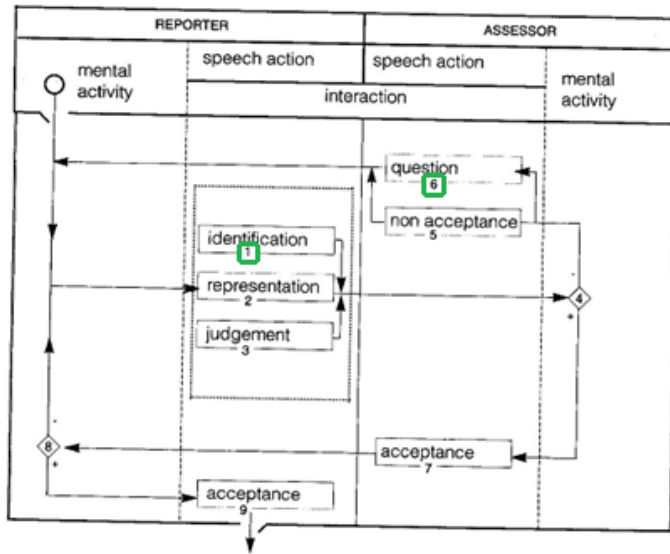
Zoals gezegd is de code-switching ingedeeld in taalhandelingspatronen en zijn deze patronen gesegmenteerd in taalhandelingen. Hierdoor is de oppervlaktestructuur van het discourse waarin de code-switching plaatsvindt blootgelegd. Hierna is voor iedere code-switch onderzocht welke rol deze inneemt binnen het taalhandelingspatroon, meer precies: wat voor taalhandeling de code-switch bewerkstelligt. Vervolgens is gekeken of daar regelmatigheid in terug te vinden waren. Op het eerste gezicht leek de code-switching echter vrij willekeurig te gebeuren. Daarom is ook de aard van de code-switch, dat wil zeggen, het wisselen naar de andere taal binnen een uiting ($L1 \rightarrow L2$), of juist het terug wisselen naar de moedertaal binnen een uiting ($L2 \rightarrow L1$), in de analyse meegenomen. De resultaten van deze analyse zijn samengevat in tabel 7.

Tabel 7: Code-switching ingedeeld in taalhandelingen

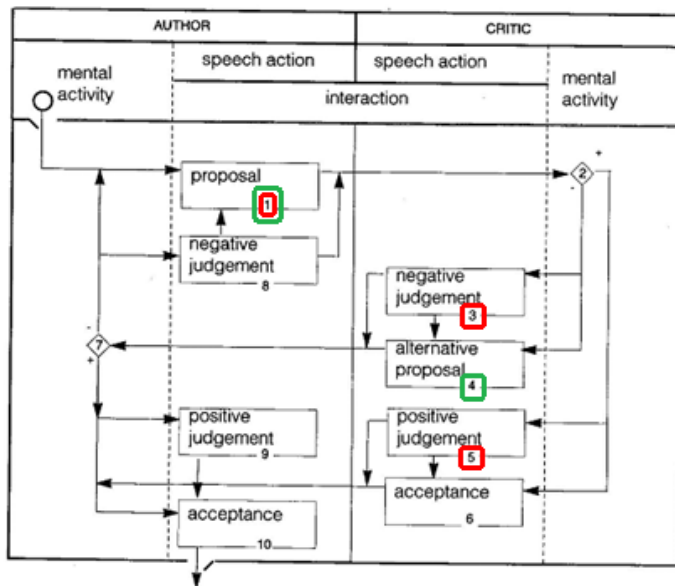
Taalhandelingspatroon	Taalhandeling	(Subtaalhandeling)	Aard van de switch
Interactief plannen	Voorstel doen	Introduceren voorstel	D2 → NL1
Interactief plannen	Voorstel doen	Introduceren voorstel	D2 → NL1
Interactief plannen	Voorstel doen	Motiveren van voorstel	NL1 → D2
Interactief plannen	Voorstel doen	Motiveren van voorstel	NL1 → D2
Interactief plannen	Voorstel doen	Motiveren van voorstel	NL1 → D2
Interactief plannen	Voorstel doen	Motiveren van voorstel	NL2 → D1
Interactief plannen	Voorstel doen	Aanvullen van voorstel	NL1 → D2
Interactief plannen	Voorstel doen	Aanvullen van voorstel	NL1 → D2
Interactief plannen	Voorstel doen	Aanvullen van voorstel	NL1 → D2
Interactief plannen	Oordelen	Alternatief voorstel doen	NL1 → D2
Interactief plannen	Oordelen	Negatief oordeel uiten	D2 → NL1
Interactief plannen	Oordelen	Negatief oordeel uiten	D2 → NL1
Interactief plannen	Oordelen	Positief oordeel uiten	D2 → NL1
Interactief plannen	Oordelen	Positief oordeel uiten	D2 → NL1
Rapporteren	Identificeren		NL1 → D2
Rapporteren	Identificeren		NL1 → D2
Rapporteren	Identificeren		NL1 → D2
Rapporteren	Identificeren		NL1 → D2
Rapporteren	Identificeren		NL1 → D2
Rapporteren	Identificeren		D1 → NL2
Rapporteren	Identificeren		NL2 → D1
Rapporteren	Representeren		D1 → NL2
Rapporteren	Representeren		NL1 → D2
Rapporteren	Niet accepteren	Vraag stellen	NL1 → D2
Rapporteren	Niet accepteren	Vraag stellen	NL1 → D2
Rapporteren	Niet accepteren	Vraag stellen	NL1 → D2
Rapporteren	Niet accepteren		D2 → NL1

De belangrijkste resultaten uit tabel 7 zijn in figuur 3 en figuur 4 visueel weergegeven in de taalhandelingspatronen rapporteren en interactief plannen, waardoor te zien is in welke patroonposities de code-switch voornamelijk voorkomt. Net als in de tabel staat groen hierbij voor code-switching van de moedertaal naar de vreemde taal (L1 → L2) en rood voor code-switching van de vreemde taal terug naar de moedertaal (L2 → L1).

Figuur 3: Taalhandelingspatroon rapporteren (afkomstig uit Koole en Ten Thije 1994: 108) met markeringen van de patroonposities waar voornamelijk code-switching plaatsvindt.

Figuur 4: Taalhandelingspatroon interactief plannen (afkomstig uit Koole en Ten Thije 1994: 122) met markeringen van de patroonposities waar voornamelijk code-switching plaatsvindt.

5.3.1 Code-switching en de patroonposities van het taalhandelingspatroon rapporteren

Uit bovenstaande tabel komt naar voren dat in vrijwel alle gevallen van de taalhandeling identificeren, onderdeel van het taalhandelingspatroon rapporteren, in de uiting wordt gewisseld naar L2. Identificeren gaat vaak samen met het noemen van een persoon of organisatie en dit wordt dan gedaan in de andere taal. Het gaat dan ook vaak om een single-word switch. Het eerdergenoemde voorbeeld van de segmentatie van het taalhandelingspatroon rapporteren (in paragraaf 5.2.1) illustreerde dit reeds. Een Nederlandse spreker wisselde in dat voorbeeld tijdens de taalhandeling identificeren een enkel woord naar het Duits (het woord ‘Bundesrat’). In onderstaand transcriptfragment is een soortgelijke situatie aan de orde:

	..	715	716
S3mDut [v]		Ja ja.	
S5mGer [v]		bekommen von Ihnen (die ganzen Namen)?	
S8mDut [v]		En • het is ook goed om even te	
S10mGer [v]		Ja ja.	
[679]		717	718
S8mDut [v]		betrekken, • • ((unv. 1s)) dat dertien december de een afspraak/	
S8mDut [Ger]		Umweltministerium	
[680]			
S8mDut [v]		uh een/ een/ een bespreking heeft gehad met de provincies Gelderland, Limburg en	
[681]		719	720
S3mDut [v]		Ja`	
S8mDut [v]		Overijssel, waar ook • lucht-Qualität uh uh uh • besproken is. • Dus als we bij dat	
[682]			
S8mDut [v]		overleg, ik weet niet wat het resultaat van dat overleg is, daar moeten we wel even	
[683]		721	722
S2mDut [v]		Ja`	
S3mDut [v]		Ja, dat/ dat is een kwestie van ieder geval (van der Vlis/ van der	
S6mGer [v]		((unv. 2s))	
S6mGer [sup]		((translates for S5))	
S8mDut [v]		aanhaken.	

Ook hier is er sprake van het taalhandelingspatroon rapporteren, waarbij de Nederlandse spreker s8mDut rapporteert over een gebeurtenis. Bij het identificeren van de gerapporteerde

situatie en dan specifiek het benoemen van de betrokken overheidsinstelling, zoals ook in voorgaand voorbeeld in paragraaf 5.2.1 met ‘Bundesrat’ het geval was, past S8mDut een single-word switch toe. In beide gevallen is het aannemelijk dat de spreker wil vermijden dat niet iedereen de uiting begrijpt. Zo begon de spreker in het voorbeeld in 5.2.1 zijn uiting met ‘van de voorzitter van de eerste uh...’, maar lijkt om eventuele begripsproblemen te voorkomen het Duitse woord ‘Bundesrat’ te gebruiken in plaats van de Nederlandse term ‘Eerste Kamer’. Ook in het bovenstaande voorbeeld, waarbij S8mDut een enkel woord wisselt naar de L2, namelijk ‘Umweltministerium’, lijkt dit zo te zijn.

Een verklaring hiervoor is dat, zoals reeds toegelicht in het theoretisch kader, een meertalige spreker door de gelijktijdige activering van twee taalsystemen in een meertalige conversatie bij het benoemen van een zaak zowel het woord in de eerste taal als het woord in de andere taal activeert in zijn of haar mentale lexicon (Blees, Mak en Ten Thije 2014). Hoewel dit samengaat met meer cognitieve belasting, suggereren deze voorbeelden van code-switching in de taalhandeling identificeren dat sprekers juist ook gebruik maken van het feit dat zij tijdens een luistertaalconversatie toegang hebben tot twee taalsystemen.

Volgens Bahtina (2013) functioneerden code-switches voornamelijk als compensatiestrategie wanneer het wederzijds begrip, of beter gezegd het bereiken van het gemeenschappelijke doel in het geding kwam. Voor het taalhandelingspatroon rapporteren is het gezamenlijke doel van de gespreksdeelnemers dat de gerapporteerde situatie wordt geaccepteerd. Dit doel realiseren zij door verscheidene taalhandelingen, zoals te zien was in figuur 1 en 2. Dat sprekers de taalhandeling identificeren in het taalhandelingspatroon rapporteren met een code-switch naar de L2 bewerkstelligen ondersteunt de aanname dat code-switching bijdraagt aan het bereiken van het doel, omdat identificeren een essentiële taalhandeling is in het taalhandelingspatroon rapporteren. Wanneer tijdens de taalhandeling identificeren begripsproblemen zullen ontstaan, bemoeilijkt dit het bereiken van het doel van het taalhandelingspatroon: het accepteren van de gerapporteerde situatie. Uit de analyse is het aannemelijk geworden dat sprekers dit dan ook willen voorkomen door bij woorden waarvan zij verwachten dat deze problemen op zullen leveren te wisselen naar de andere taal.

Ook voor het stellen van een vraag naar aanleiding van een gerapporteerde situatie wordt gewisseld naar de andere taal. Dit is wellicht nog een crucialere taalhandeling in het taalhandelingspatroon rapporteren, omdat deze taalhandeling een gevolg is van het feit dat de gerapporteerde situatie (nog) niet wordt geaccepteerd door de hoorder.

5.3.1 Code-switching en de patroonposities van het taalhandelingspatroon interactief plannen

In het geval van het taalhandelingspatroon interactief plannen zijn ook regelmatigheden terug te vinden in het gebruik van code-switching, maar het verschil met rapporteren is dat in het taalhandelingspatroon interactief plannen ook gewisseld wordt naar de L1. Voor de taalhandeling onderbouwen of motiveren van het voorstel, dat onder de patroonpositie van het doen van een voorstel valt, wordt gewisseld naar L2. Meer specifiek komt het er op neer dat een gespreksdeelnemer een nieuw voorstel begint in zijn of haar moedertaal, maar wanneer hij of zij dit voorstel gaat motiveren overschakelt naar de andere taal (L2). Wanneer als reactie op een voorstel een alternatief voorstel wordt gedaan of het voorstel wordt aangevuld wordt er eveneens gewisseld naar L2. Opvallend is dat de code-switching bij het doen van een alternatief voorstel allemaal door Nederlandse moedertaalsprekers wordt gedaan die wisselen naar het Duits. Net als in het geval van de code-switching in de taalhandeling identificeren in het taalhandelingspatroon rapporteren, lijkt het erop dat de spreker er zeker van wilt zijn dat een voorstel op de juiste manier door iedereen begrepen wordt en daarom overschakelt op de vreemde taal.

Bij het expliciet oordelen, dat wil zeggen het talig uiten van een negatief dan wel positief oordeel over een voorstel, wordt er daarentegen weer terug gewisseld naar de L1. In het onderstaand transcriptfragment vindt een dergelijke code-switch plaats:

	..	1272	1273
S2fDut [v]	[¹ Lutte en dan van Lutte naar Ochtrup, en	dan van Ochtrup naar Legden.	
S4fGer [v]		[² Ah ja, ist noch weiter, • genau.	
S5mGer [v]			[³ Van Ochtrup
[574]		1 1275	1276
		2	
		7	
		4	
S2fDut [v]			[⁶ En dan heb je ook nog
S3fDut [v]		((Unv. 1,5s))	
S3fDut [sup]		((Speaks very silent))	
S4fGer [v]		[⁴ O k	[⁵ • • Ocht:trup, Leg:den.
S5mGer [v]	nach Legden machen wir wieder.		
[575]		1277	1278
S2fDut [v]	de Lutte •	en Hakenbergen uh...	[⁹ Wat zeg je?
			1279
			1280

S3fDut [v]		[⁷ ((Unv. 0,2s)) is nog	jullie gemeente.		
S3fDut [sup]		((Speaks very silent))			
S4fGer [v]			[⁸ Dann machen wir bis de Lutte.		[¹⁰ Wir
S5mGer [v]					[¹¹ Er muss

[576]

	..	1281	1282	1283
S1mDut [v]				[¹³ Hakenberg is
S2fDut [Ger]			[¹² Nee, das/	ich/ ich kann •
S4fGer [v]	machen bis de Lutte.			
S5mGer [v]	ja auf jeden Fall	diese Schleife (durch genommen)	haben.	

[577]

	..	1284	1285	1286	1287
S1mDut [v]	gemeente Losser nog,	ja Hakenberg	is gemeente	Losser.	
S2fDut [Ger]		versuchen/	[¹⁴ ah dat vind ik zielig.		
S3fDut [Ger]				Also,	dann soll ich

In dit transcriptfragment is sprake van interactief plannen. De gespreksdeelnemers zijn hier de fietsroute aan het bespreken en aan het afspreken wie welk deel van de route controleert.

S4fGer het voorstel om het deel tot de Lutte voor haar rekening te nemen (s8). S2fDut reageert hierop (s12). Ze begint in L2 en het lijkt of ze een alternatief voorstel wilt doen (zoals al bleek uit tabel 7 en figuur 3 en 4 vindt voor deze taalhandeling inderdaad vaak een code-switch plaats naar de tweede taal). S1mDut stemt met het voorstel in, omdat dit deel van de route nog onder de gemeente valt van S4fGer (s13). Echter, hierna uit S2fDut expliciet een negatief oordeel over het voorstel, waarbij zij weer terug wisselt naar haar moedertaal ('ah dat vind ik zielig') (s14).

In het taalhandelingspatroon interactief plannen (figuur 2 en figuur 4) is te zien dat na het doen van een voorstel de luisteraar, of beter gezegd criticus (*critic*), op een mentaal beslispoint komt en kan besluiten om een negatief- of een positief oordeel te uiten over het gedane voorstel. Een oordeel is in feite geen taalhandeling, maar een mentale activiteit. Het resultaat van deze mentale activiteit kan expliciet worden geuit, maar dit hoeft niet. Veelal wordt het (negatieve) oordeel van een voorstel duidelijk als een alternatief voorstel wordt gedaan (Koole en Ten Thije 1994: 121).

Zoals gezegd worden wanneer een luisteraar een uiting in de andere taal verwerkt, fonologisch gerelateerde woorden in de eerste taal ook overwogen en moet de juiste betekenis worden bepaald. Dit vereist extra cognitieve belasting, die in een luistertaalconversatie

wellicht nog groter is omdat de gespreksdeelnemers daar continu worden onderworpen aan twee taalsystemen (Blees, Mak en Ten Thije 2014). Een verklaring voor de code-switch naar L1 bij de taalhandeling oordelen, die meteen na een mentaal beslispunt in het taalhandelingspatroon plaatsvindt, is zodoende dat de spreker terugvalt op de moedertaal omdat dit minder cognitieve energie kost. Ook het feit dat een spreker zich het beste kan uitdrukken in zijn of haar moedertaal (Beerkens 2010; Blees, Mak en Ten Thije 2014) kan meespelen omdat bij het geven van een oordeel vaak een persoonlijke mening een rol speelt.

VI. CONCLUSIE

Hoofdvraag van dit onderzoek was hoe code-switching bijdraagt aan de communicatie in een luistertaalconversatie. Uit de analyse bleek dat code-switching voor het grootste deel onder te brengen was in de taalhandelingspatronen die passend zijn voor vergaderingen: rapporteren en interactief plannen. De overige code-switches waren in te delen in het homileïc discourse. Dit laatste bevestigde het fatisch gebruik van code-switching, met name om gedeelde identiteit te duiden.

Na deze oppervlakte-analyse is dieper ingegaan op het functionele gebruik van code-switching, waarbij werd onderzocht in welke taalhandelingen code-switching voorkwam en of hier regelmatigheid in terug te vinden waren. Hieruit kwam naar voren dat code-switches kenmerkend waren voor bepaalde taalhandelingen en dat ze zodoende een belangrijke rol spelen in het bereiken van de gezamenlijke doelen van de taalhandelingspatronen. Zo was code-switching kenmerkend voor de taalhandeling identificeren in het taalhandelingspatroon rapporteren. Een verklaring hiervoor is dat gespreksdeelnemers gebruik maken van de activatie van twee taalsystemen om het risico te vermijden dat er begripsproblemen ontstaan. In het taalhandelingspatroon interactief plannen werd bij de taalhandelingen het doen van een voorstel en het doen van een alternatief voorstel ook gewisseld naar de andere taal. Ook hierbij lijkt het of de spreker er zeker van wilt zijn dat alles begrepen wordt. Daartegenover stond dat bij het expliciet uiten van een positief of negatief oordeel over een voorstel werd terug gewisseld naar de moedertaal.

De bevindingen van Bahtina (2013) waren dat code-switching veelal werd vermeden en dat het voornamelijk gebruikt werd om begrip te herstellen. Ook bleek uit haar onderzoek dat minder code-switching correleerde met meer succes in de interactie. Zij concludeerde dan ook dat code-switching in luistertaal alleen diende als compensatiestrategie. Uit de functioneel-pragmatische discourse analyse die gebruikt is in dit onderzoek kwam echter naar voren dat code-switching niet enkel diende als compensatiestrategie om begripsproblemen te herstellen, maar veeleer juist om te voorkomen dat er begripsproblemen zouden ontstaan die ervoor konden zorgen dat het bereiken van het gemeenschappelijk doel werd bemoeilijkt. Dit is af te leiden uit het feit dat de code-switches samenhangen met bepaalde taalhandelingen die noodzakelijk zijn voor het bereiken van het doel van het taalhandelingspatroon.

Dit verschil in functie van de code-switch kan er mee te maken hebben dat het in het onderzoek van Bahtina (2013) om aangeleerde luistertaal (luistertaal tussen twee talen van verschillende taalfamilies) ging en in dit onderzoek om twee nauw aan elkaar verwante talen.

6.1 Discussie

Aan dit onderzoek zit een aantal beperkingen. Ten eerste is er gebruik gemaakt van een relatief klein corpus doordat er maar drie vergaderingen zijn gebruikt en doordat enkel naar code-switching binnen uitingen is gekeken. Een soortgelijk onderzoek op grotere schaal is aan te raden om na te gaan of bovenstaande conclusies al dan niet worden bevestigd.

Een andere interessante suggestie voor vervolgonderzoek zou zijn om code-switching in luistertaal in verband te brengen met de culturele verschillen in de communicatie tussen Duitsers en Nederlanders. Een vraag zou kunnen zijn of deze culturele verschillen ook tot uiting komen in het al dan niet toepassen van code-switching. Het zou bijvoorbeeld kunnen dat code-switching door Nederlanders meer en op een andere manier wordt gebruikt dan door Duitsers, omdat Nederlanders meer gericht zijn op het bereiken van consensus. Door de tijd en omvang die voor dit onderzoek stonden was het niet mogelijk om de culturele verschillen erbij te betrekken.

Dit onderzoek is enkel gebaseerd op talige uitingen en de taalhandelingen die deze uitingen bewerkstelligen. Het is aan te raden om in vervolgonderzoek ook meer de achtergrond van de sprekers en luisteraars bij het onderzoek te betrekken, zodat bijvoorbeeld kan worden nagegaan of code-switching bewust wordt toegepast en of het gekoppeld kan worden aan taalvaardigheid.

LITERATUURLIJST

Auer, P. (1998). *Code-Switching in Conversation*. London: Routledge.

Bahtina-Jantsikene, D. (2013) *Lingua Receptiva in Estonian-Russian communication*.
Utrecht: LOT Dissertation series.

Beerkens, R. (2010). *Receptive multilingualism as a language mode in the Dutch- German border area*. Münster: Waxmann.

Blees, G.J., Mak, W.M. en Thijs, J.D. ten (2014). English as a lingua franca versus lingua receptiva in problem-solving conversations between Dutch and German students. In: *Applied Linguistics Review*, 5 (1), 173-193.

Braunmüller, K. (2013). Communication based on receptive multilingualism: advantages and disadvantages. In: *International Journal of Multilingualism*, 10 (2), 214-223.

Fienemann, J en Rehbein, J. (2004). Introductions: being polite in multilingual settings. In: House, J. / Rehbein, J. (eds.) *Multilingual Communication*. Amsterdam: Benjamins, 223-278.

Gardner-Chloros, P. (2008). *Bilingual Speech Data: Classification*. In: Wei, L. en Moyer, M., *The Blackwell guide to Research methods in Bilingualism and Multilingualism*. Oxford: Blackwell, 53-72.

Gardner-Chloros, P. (2009). *Code-switching*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gumperz, J.J. (1982). *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Härmävaara, H.I. (2014). Facilitating mutual understanding in everyday interaction between Finns and Estonians. In: *Applied Linguistics Review*, 5 (1), 211–245.

Houtkoop, H. en Koole, T. (2000). *Taal in Actie*. Bussum: Coutinho.

Koole, T. en Thijs, J.D. ten (1994). *The Construction of Intercultural Discourse. Team discussions of educational advisers.* Amsterdam: Atlanta.

Johnson, F.L. (1999). *Speaking culturally: Language Diversity in the United States.* Thousand Oaks: SAGE Publications inc.

Lüdi, G. (2013). Receptive multilingualism as a strategy for sharing mutual linguistic resources in the workplace in a Swiss context. In: *International Journal of Multilingualism*, 10 (2), 140-158.

Milroy, L. en Muysken, P. (1995). *One speaker, two languages: Cross-disciplinary perspectives on code-switching.* Cambridge: Cambridge University Press.

Myers-Scotton, C. (1993). *Duelling Languages.* Oxford: Clarendon Press.

Redder, A. (2008). Functional Pragmatics. In: Antos, G. / Ventola, E. (eds.) *Handbook of Interpersonal Communication. (Handbook of Applied Linguistics, Vol 2).* Berlijn: de Gruyter, 133-178.

Rehbein, J., Thijs, J.D. ten en Verschik, A. (2012). *Lingua Receptiva (LaRa) - Remarks on the Quintessence of Receptive Multilingualism.* In: *International Journal of Bilingualism*, 16 (3), 248-264.

Thijs, J.D. ten (2012). *Kun je een taal verstaan zonder deze zelf te spreken?*
In: Jansen, M. / Boogaard, M. (eds.) *Alles wat je altijd al had willen weten over taal,* Amsterdam: Meulenhof, 37-39.

Thijs, J.D. ten (fc) *Lingua receptiva als bouwsteen voor de transnationale neerlandistiek.* In: Besamusca, E. / Gelderblom, A. / Thijs, J.D. ten (red). *Internationale Neerlandistiek*, 54-62.

BIJLAGE

Nummering van de code-switches en waar deze te vinden zijn in het corpus (case en blz.).

	Case	Pagina
1	1 '3 + 3 Conferentie'	56
2	1 '3 + 3 Conferentie'	58
3	1 '3 + 3 Conferentie'	31
4	1 '3 + 3 Conferentie'	40
5	1 '3 + 3 Conferentie'	55
6	6 'Tuin en Park'	21
7	6 'Tuin en Park'	208
8	6 'Tuin en Park'	226
9	6 'Tuin en Park'	225
10	1 '3 + 3 Conferentie'	68
11	6 'Tuin en Park'	126
12	6 'Tuin en Park'	173
13	6 'Tuin en Park'	261
14	6 'Tuin en Park'	282
15	1 '3 + 3 Conferentie'	32
16	1 '3 + 3 Conferentie'	52
17	1 '3 + 3 Conferentie'	74
18	6 'Tuin en Park'	181
19	10 'Oase'	36
20	10 'Oase'	64
21	10 'Oase'	68
22	10 'Oase'	50
23	10 'Oase'	51
24	1 '3 + 3 Conferentie'	39
25	6 'Tuin en Park'	18
26	6 'Tuin en Park'	41
27	6 'Tuin en Park'	236
28	1 '3 + 3 Conferentie'	25
29	10 'Oase'	2
30	10 'Oase'	3
31	10 'Oase'	5
32	10 'Oase'	10
33	10 'Oase'	11
34	10 'Oase'	12
35	10 'Oase'	43